

Kakskümmend aastat Interlitterariat

Rein Veidemann

1996. aastal hakkas Tartus ilmuma Eesti Võrdleva Kirjandusteaduse Assotsiatsiooni rahvusvaheline eelretsenseeritav ajakiri Interlitteraria, väljaanne, mis on olnud platvormiks inglise, hispaania, prantsuse ja saksa keeles avaldavatele, kuid eri maadelt ja eri kultuuriruumidest pärit kirjandusteadlaste töödele. Kujundlikult väljendudes on tegemist „kirjanduste vaheruumiga“, millele osutab ka ajakirja nime otsetõlge. Igal juhul kujutavad ajakirja numbrid endast eri maadelt pärit võrdlevat kirjandusuurimist esindavate teadlaste omamoodi konverentse ja enamiku ajakirja numbrite n-ö põhjaks ongi olnud EVKA teema- ja ühtlasi aastakonverentsid. Ajakirja asutajaks ning kaks aastakümnet ka selle peatoimetajaks on olnud Tartu Ülikooli maailmakirjanduse professor Jüri Talvet, kellele alates 2013. aastast on tegevtoimetajana sekundeerinud kirjandusteadlane Katre Talviste. Neile olidki adresseeritud järgnevad küsimused.

Jüri Talvet, mis ajendas ajakirja asutama ning missugused olid probleemid, mis asutamise aegu kerkisid ning vajasid lahendamist?

Jüri Talvet (JT):

Üsna Eesti uue iseseisvuse alguses asutasime Eesti Võrdleva Kirjandusteaduse Assotsiatsiooni. Tõuke andis tookord Tartu Ülikooli külasthanud Amsterdami ülikooli üldise ja võrdleva kirjandusteaduse professor John Neubauer, kes tundis huvi, kas meie õppejõud, kes toona välismaist kirjandust õpetasid, ei tahaks liituda Rahvusvahelise Võrdleva Kirjandusteaduse Assotsiatsiooniga. (ICLA – International Association of Comparative Literature on ilmselt maailma suurim kirjandusuurijate ühendus; näiteks eelmisel suvel Viinis toimunud ICLA maailmakongressile kogunes 800 õpetlase ringis.) Võtsime sellest tuld. Eeskujuks ühelt poolt TÜ Semiootika sari, mida varem ju juhatas Juri Lotman, ja teiselt poolt Ungaris ilmuv mitmekeelne, just võrdleva kirjandusuurimise ajakiri Neohelicon, sai asutatud võõrkeelne Interlitteraria. Oli aga ka selge, et üritada heas usus seda sisustada toonaste väheste Lääne kolleegide toel, peamiselt aga oma eesti jõududega poleks olnud kuigi reaalne – isegi kui see oli mõeldud aastaväljaandena. Siis panime aluse võrdleva kirjandusteaduse Tartu rahvusvaheliste konverentside sarjale. Avakonverentsi teemavalik osutus õnnelikuks – „Grotkeski keel“ tõi Tartusse rohkesti uurijaid nii läänest kui idast. Kui Interlitteraria vabateemaline avanumber sai õhuke, siis 1997. a tollesama konverentsi ettekannetest välja kasvanud monograafiline number andis kokku soliidse mahu ja ka peamõõdu järgnevateks aastateks. Igasse numbrisse sai tavaliselt 20 artikli ringis. Hiljem kasvatas pakutud kaastööde hulk aastaraamatu taoti 2-kõiteliseks. Muidugi ei olnud kaastööde hankimine korralikus võõrkeeles lihtne. Inglisekeelseid artikleid – mis tänini moodustavad Interlitteraria enamiku – hakkas toimetama Pilvi Rajamäe, ammune kolleeg inglise keele ja kirjanduse õppetoolist. Autorite

keelekomistusi tuli alguses ette ridamisi. Muudatused kahekümne iseseisvusaastaga on aga ilmsed. Pideva rahvusvahelise lävimise õhustikus on nooremad uurijad inglise kõne- ja kirja-keele soravalt omandatud, ka vanemad on seda märgatavalt täiustanud.

Mis puudutab väljaande rahastamist, siis pikki aastaid tulime välja nii, et keeleteimetaja tööd toetas Eesti Kultuurkapital, ETFist aga saime vähemalt nii palju tuge, et EVKA võis kirjastamist toetada saja eksemplari ostuga. Tõsi, ETFi toetuses oli kogu aega tajuda ka teatavat tõrksust – kuni mingil aastal meile toetus hoopis üles öeldi. Siis õnnestus pääseda Interlitterariat hõlmavate uurimisprojektidega riikliku sihtfinantseerimise reale. See, mis ma räägin, pole aga Eesti teadusväljal kellelegi uudis – rahahädas siplemine jätkub, kuidas süsteemi ja jaotamisviise ka ümber ei tehta. Suurim positiivne muutus tuli kolm-neli aastat tagasi, kui ülikool ise asus oma kvaliteetväljaannete kirjastamist toetama. Ilma selle tagalata ei kujutaks Interlitteraria ilmumist praegu enam kuidagi ette, sest trükikulud on kasvanud hüppeliselt. Ei ole mõeldav jätkata nii, nagu seda tegin vähemalt viisteist aastat – vabatahtliku lisatööna muude tööülesannete kõrvalt. Õnneks oleme selle raske alguse üle elanud.

Katre Talviste, millal sai teist ajakirja kaastööline ning mida on tähendanud teie avaldamine, aga küllap ka teistele teie kolleegidele esinemine Interlitteraria veergudel?

Katre Talviste (KT):

Minu esimene artikkel Interlitterarias ilmus 2005. aastal, paar aastat pärast seda, kui uurijana avaldamist üldse olin alustanud, ning see oli kahtlemata suurema rahvusvahelise leviga publikatsioon kui ükski varasem. Ma arvan (nii mõnigi kolleeg on ka kinnitanud), et alustamis- ja arenemisvõimalusi on Interlitteraria tähendanud paljudele noortele teadlastele; kõigile aga olnud koht, kus püüda oma teemasid, mis igaühel mingil moel oma ja/või uuritava kultuurikontekstiga tihedalt seotud, käsitleda nõnda, et see oleks laiemale kolleegide ringile arusaadav ja relevantne. See sildade ja seoste loomine on võrdleva uurimistöö üks peamisi ülesandeid ning Interlitteraria on minu meelest alati selles vaimus tegutsenud ja selleks võimalusi loonud.

Missugune on olnud autorite ring ja kuidas see on kujunenud? Kas on olnud ka raskusi kaastööde hankimisel?

JT:

Konverentside põhjal ette valmistatud monograafiliste numbritega pole olnud suuremat muret, eks ole iga esineja ju huvitatud sellest, et tema vaimuviljadest püsivam jälg maha jääks. Vabateemalise numbri väljakuulutamise järel on taoti olnud küll kõhedust, et kas ikka tuleb piisav hulk artikleid kokku. Aga on tulnud alati, ruumist on jäänud puudugi. Teave on liikunud järjest laiemalt neid kolleege pidi, kes Tartu konverentsidel on käinud. Samas asutati kümmekond aastat tagasi Euroopa võrdleva kirjandusuurimise võrgustiku (European Network of Comparative Literature Studies) veebileht. Seal oleme Interlitteraria vabateemalisi numb-

reid aegsasti välja kuulutanud. ICLA juhtkonda on aina kuulunud rahvusvaheliselt tunnustatud õpetlasi, kes Interlitterariat on hinnanud ja meie väljaande kohta ICLA bülletàanis või ajakirjas Recherche Littéraire / Literary Research häid sõnu öelnud. Lisaks oleme ka ise muutunud tunduvalt paindlikumaks, pakkudes Interlitterarias avaldamisvõimalust ka nende konverentside viljadele, mis ei ole otseselt seotud EVKAgaga. Näiteks peame suureks õnnestumiseks Baltimaade kirjanduste ja kultuuride hiljutisi erinumbreid, mille Katre Talviste kaastegevusel panid kokku meie head kolleegid, külalistoimetajad Lätist.

KT:

Tasapisi tekib ka püsiautoreid, kes on esimest korda avaldama sattunud eri teid pidi ning hiljem uusi kaastõid pakkunud. Neid on nii Eestist, naabermaadest kui ka kaugemalt. Avaldamissurve on rohkem või vähem tuttav ilmselt kõikjal ning selle raames võib arvata, et inimene püüab avaldada kohtades, kus koostöö tundub teostatav ning tulemusel on nii palju kaalu, et see pingutust õigustaks. Kui see autorite kogemust mööda nõnda on ning mõistame jätkata nii, et edaspidigi oleks, s.t panustada järjekindlalt sisulisele kvaliteedile koos korraldusliku tervemõistuslikkusega, siis autorkond kindlasti nii stabiliseerub kui ka laieneb veelgi.

Enamik ajakirja numbritest on olnud temaatilised ning põhinenud EVKA konverentsidel. Kuidas n-õ peilitakse välja fookusi ehk teisisõnu, tajutakse aktuaalset, sest Interlitteraria numbrid paistavad tõepoolest silma oma aktuaalsusega?

JT:

„Aktuaalne“ tähendab sõna-sõnalt „praeguses ajas tegusat või toimivat-toimuvat“. Humanitaarvälja eelis muude teaduste ees on see, et vanimadki vaimuloome küpsed viljad ei aegu niisama lihtsasti ega kiiresti. Ikka leidub ärksaid õpetlasi, kes nad ajaloo mingi perioodi „uinakust“ äratavad ja nendega uude, senisest teistsugusesse vestlusse asuvad, mis võib avada ootamatu aktuaalsuse. Isiklikult arvan, et aktuaalsus ei pea tähendama mingi kujunenud (ja enamasti „keskustest“ levitatud) moesuuna järgimist, vaid isegi pigem vastupidi, rajalt n-õ kõrvaleastumist, peasuuna enda vaidlustamist – iseäranis, kui see on muutunud stambiks, iseenda kordamiseks, ilma et laseks esile tuua uusi tähendusi uuritavas objektis. Võrdleva kirjandusuurimise olemus nõuab nähtuste käsitlemist olgu sünkroonses või diakroonilises kontekstis, mingist ainsast keelelis-kultuurilisest ruumist läbimineku, väljumist ja taas sinna naasmist uuenenud kogemusega. Muidugi on mugav uurida nähtusi n-õ iseendas või kitsas rahvuslik-keeles kontekstis. Selle viljad kipuvad aga jääma kesisteks isegi sel juhul, kui kontekst on eesti omast märksa suurem ja mahukam, näiteks ingliskeelne kirjandusloome. Õnneks on selgeid tundemärke, et meie noored uurijad senisest julgemini suhestavad oma eesti kirjanduskultuuri ruumi laiemaga maailmaga.

KT:

Minu enda jaoks on Interlitteraria ise oma distsipliinomase avatuse tõttu olnud selles mõttes aktuaalsuse õpik, et me üldiselt ei telli kaastöid, vaid neid laekub sedamööda, mida keegi kusagil uurib. Ka konverentsi- ja külalisnumbrite puhul ei ole alguses olnud enamasti väga ranget raami, vaid kutse mingit teemat või problemaatikat eri vaatenurkadest käsitlema. Kui aastas käib töölaualt läbi mitu tosinat artiklit, kust tuleb ilmsiks, mille üle kolleegid eri paigus parajasti mõtlevad, siis see ongi juba päris ulatuslik elav ülevaade sellest, mis on inimeste mõttes aktuaalne, ning kaastööde kaudu, mille avaldame, jõuab see mõistagi ka lugejateni.

Ajakirja eelretsenseeritavus tähendab seda, et siin ilmuvad uurimuslikud kirjutised lähevad arvesse teadlase akadeemilises biograafias. Teada on vaikne, aga mõnikord ka häälekas võitlus koha pärast klassifikaatorite rivis. Kuidas on läinud Interlitterarial?

JT:

Eelmisel aastal arvati Interlitteraria Thomson Reuters Web of Science'i teadusväljaannete indeksisse, nagu ka Euroopa humanitaaria jätkuväljaannete nimekirja ERIH PLUS. See on kõrge tunnustus. Selleni on meid aidanud eeskätt meie andekas autorkond üle kogu maailma.

Paljudele eesti kirjandusuurijatele, sh intervjuerijale, on Interlitteraria kujutanud endast peaaegu ainsat väljundit rahvusvahelisse teaduskommunikatsiooni. Tundub, et see on nõudnud neilt uurimisobjekti spetsiifika sidumist väljaspoolse üldhuviga, selleks et n-ö konverentsikaaslased saaksid inspiratsiooni võrdlusteks oma uurimisobjektide ning -teemadega. Ehk teisisõnu, iga Eesti teadlane esindab oma tööga mitte ainult iseennast, vaid kogu eesti kultuuri-, sh teaduskultuuriruumi. Kas ja kuidas on see teie hinnangul õnnestunud? Milline on olnud tagasiside avaldatule?

JT:

Jah, seda on teinud Interlitterarias eesti uurijad ning neile on vastu kajanud kolleegide käsitlused lähedastel teemadel eriti teistest Baltimaadest, Ida- ja Kesk-Euroopa väiksematest kultuuriruumidest, kus kirjanduse ajaloolises kulus leidub rohkesti ühisusi. Mu nooremate kolleegide Liina Lukase ja Katre Talviste eestvedamisel käivitati ICLA Viini maailmakongressil eraldi paneel väikeste rahvaste kirjandusest. Selle vastu tunti seal elavat huvi. Kuigi Interlitteraria jääb väljaspool igasugust kahtlust avatuks kaastöödele mis tahes kirjandusruumidest, olgu väikestest või suurtest, äärtelt või keskustest, tundub olevat ilmne, et Interlitterarias koondub väikestest kirjandustest märksa rohkem peegeldusi-mõtestusi, kui keskmiselt mahub keskuslikesse väljaannetesse. Võib juhtuda, et oma tulevikutähtsuses kasvab ja väärtustub ikka enam just see sektsioon Interlitteraria kultuuridevahelises diskursuses. Mis puudutab eesti kirjanduse ja selle uurimise vastukaja laienemist, siis peaks seda

soodustama hakkama võõrkeelne eesti kirjanike võrguleksikon EWOD – Estonian Writers Online Dictionary. Selle ülesehitamine on praegu küll veel üsna algusjärgus, aga kavatsuse sihtidest võib iga huviline olgu Eestis või suuremas maailmas juba praegu aimu saada viitel: <https://sisu.ut.ee/ewod/avaleht>.

KT:

Ajakirja enda autorkonnas ja levialas on see minu meelest päris viljakas olnud. Nende välismaa uurijate kirjutistes, kes Interlitterarias püsivamalt avaldanud ja ajakirja siis küllap ka keskmisest suurema kaasaelamisega lugenud, võib nii mõnigi kord leida viiteid eesti kirjan-dusele, sageli mõne Interlitteraria artikli või selle kaudu rännanud tõlkenäite põhjal. Ise olen samal moel noolinud asjakohaseid teadmiskilde teiste maade teadlaste käsitlustest, sest väga sageli on ka kild juba väga palju rohkem kui see, mida muidu teaks mingisuguste asjaolude kohta mõnes teises kirjandusruumis. Ning põhjalikuma teadmise poole on mööda neid kilde ka lihtsam, realistlikum liikuda kui ilma igasuguse viidata. Olen osalenud ka sellises võrdlevas kirjandusloolises töös, kus niisugust väljapoole, ühe kultuuriruumi enesest-mõistetavusest mööda suunatud materjali on tulnud tühja koha pealt spetsiaalselt teha, lühikese aja jooksul ning ilma erilise varasema kogemusega, mis on tähendanud suurt pusimist ja üsna raskesti võrreldavaid tulemusi. See, et on olemas foorumeid, kus see töö kogu aeg käib, on väga oluline.

Kas on järgmistel aastatel ette näha ka muutusi ajakirjastruktuuris? Millised temaatilised suundumused vajavad läbiarutamist ja -kirjutamist? Missugused on väljavaated ajakirja veelgi laiemaks levikuks, ajakirja atraktiivsuse tõstmiseks teadusajakirjade üldises konkurentsisis?

JT:

Hiljutistest muutustest Interlitteraria struktuuris oli eespool juba juttu. Vaevalt saab olla kindlamat tagatist ajakirja leviku püsivaks laienemiseks kui ärksad ja andekad kaastööd. Kui neid napib, ei usu, et reklaamitrikkidest abi leiaks. Lisaks väikeste rahvaste kirjanduste fookuses hoidmisele võiksime vahest lähitulevikus üritada kaasata diskussiooni olgu võrdleva kirjandusuurimise või maailmakirjanduse seostes eetilist kirjanduskriitikat ehk siis arutlust eetilise keskme üle kirjanduses. Hiljuti Tartus toimunud IAELCi (International Association for Ethical Literary Criticism) 6. konverents näitas tungivat vajadust selle suundumuse teoreetilis-vaimse baasi tugevdamise järele.

KT:

Ajakiri on juba mitu aastat Tartu Ülikooli Kirjastuse veebi kaudu tasuta kättesaadav, mis küllap annab oma panuse leviku laienemisse. Atraktiivsust aga, tundub mulle, lisandub järjest nende autorite silmis, kes peavad koostöisusest ja kollegiaalsusest rohkem lugu kui konku-

rentsivaimust ja keda on tegelikult väga palju. Tavad, mis viimastel aastatel on Interlitterarias üha enam juurduma hakanud – külalisnumbrid, ristretsenseerimine, võimaluste piires paindlik ajaplaneerimine koos autorite ja külalistoimetajatega –, on toonud palju positiivset tagasisidet ning, ma usun, kasvatanud autorite usaldust ning seega valmidust edaspidigi meil avaldada ning juba avaldatut oma suhtlusvõrgustikes levitada. Üks suur eelis, mis meil kui väikese kultuuri- ja teaduskogukonna esindajatel on, on see, et me oskame arvestada ka üksiku ja erandlikuga, lahendada iga ajakirjanumbrit, käsikirja, retsenseerimisjuhtumit nagu uut. See on luksus, mida suures kultuuris ei ole keegi unes ka näinud (ja sellest tulenevalt enamasti ei valda ka vastavaid töövõtteid) ning millest meil endil tuleb sageli loobuda, kui kuskil mujal publitseerida või muud koostööd teha tahame. Ent seda enam tuleb seda koostöist ning inimesekeskset mudelit juurutada, kui aga vähegi võimalust on, ning seda ka eksportida. Nii mõnigi kaastööline on avaldamisprotsessi lõpul tänulikult kirjutanud, et nüüd ta teab, et nii saab ka.

Soovin tegijatele ja autoritele loomingulist inspiratsiooni ja jätkuvat entusiasmi võrdleva kirjandusteaduse Eesti-poolse sillapea hoidmisel, sest kõigi sildade ehitamine algab sillapeast. Aga Interlitteraria-ajakirigi on üks neist sildadest, mis ühendab eri (teadus) kultuure.